

Biskoper om bispedømmer

AV PÅL REPSTAD
pal.repstad@hia.no

Mange hensyn å ta

En biskop er neppe den beste samtidshistoriker eller sosiolog om sitt bispedømme, i alle fall ikke når det gjelder offentlige ytringer. Til det blir den kritiske avstand for kort, og det er for mange hensyn å ta. En biskop skal binde sammen en ganske sammensatt bukett av kirkelige planter, planter som dels gror i ulike retninger, dels kommer til å skygge for hverandre, og dels noen ganger faller ut av buketten. Dette mangfoldet skyver en ansvarsfull biskop i retning av å være harmoniserende eller generell.

På denne bakgrunnen er det verd å merke seg at i de om lag åtte årene Olav Skjevesland har vært biskop i Agder og Telemark, har han tegnet mange interessante og ganske konkrete bilder av kristenlivet i sitt bispedømme. Her som på mange andre felter røper han sin gjennomtenkte konservative kirkelige bakgrunn, men også sin sosiologiske nysgjerrighet og kunnskap. I denne artikkelen vil jeg løfte fram noen av de bildene han har tegnet av sitt bispedømme – inklusive noen spenninger. Hovedvekten ligger på Skjeveslands forhold til pietismen i Agder. Denne vekkelles- og omvendelsesorienterte kristendomsformen var ganske dominerende i begge Agderfylkene fra 1870 til om lag 1970, og setter fremdeles en god del av premissene når sørlendinger samtaler om landsdelens egenart. Det vi skjematisk kaller sørlandspietismen finnes i et mangfold av utgaver, for eksempel både i bedehus- og frikirkeversjoner. Karismatiske og opplevelsessori-

enterte retninger synes å ha overtatt noe for streng livsstil og sterk dogmatisk og konfesjonell interesse. Kristendomstyper som likner sørlandspietismen, kan en for øvrig også finne langs kysten i Telemark. Ellers er ikke målet her å gi noen selvstendig faglig behandling av kristendommens utvikling på Agder siden den kristne pluralisering for alvor begynte på 1800-tallet. Det er gjort andre steder, både historisk (Slettan 1992, Seland 2006) og mer samtidsoorientert (Repstad og Henriksen 2005). Her skal det tegnes noen bilder av noen bilder. Hovedvekten ligger på biskop Skjeveslands konstruksjon av sørlandskristendommen – med noen innledende smakebiter fra andre biskoper.

De historisk mest omtalte møtene mellom sørlandskristendommen og dens biskop stammer nok fra J. C. Heuchs tid som biskop fra 1989 til 1904. Den kulturkonservative embetsmannen var kulturelt på lang avstand fra det sørlandske lekfolk, men gjorde felles sak med dem mot vantro og radikalisme i hovedstaden, og endte opp med å rose det sørlandske kristenliv. Det som utvilsomt var til stede av distanse hos Heuch både med hensyn til kulturell habitus og kirkesyn, fikk etter hvert mindre betydning for ham enn at lekfolket fra hans pastorale synspunkt var på rett side i åndskamp og bibelsyn. Heuchs visitasberetninger og muntlige tradisjoner etter ham inneholder mange saftige karakteristikk av sørlandskristendommen, både positive og kritiske. Etter hvert gikk han mest i positiv retning. I 1897 skrev han:

«Det gjør et ganske underlig inntrykk når jeg, etter å ha lest i Kristiania-tidsskrifter og blad så mangt et akk og ve over den sterile, alt hykleri fremmede pietisme, kommer inn i en menighet hvor denne retning hersker. Hva finner jeg nemlig da? At drukkenskapen er liten eller ingen, at der går år uten at kirkeboken oppviser noe uekte barn, at allehånde misjoner og kjærlighetsgjerninger trives» (sitert etter Seland 2001:108, se ellers om Heuch blant annet Støylen 1984: 191-196; Bøe 1965).¹

De senere biskoper i Agder har i liten grad gått inn i offentlige beskrivelser av sitt bispedømme med kulturanalytiske eller religionssosiologiske ambisjoner. Jeg gjør ikke krav på å gi noen fullstendig oversikt, men fra Heuch til Skjevesland, via Thorkildsen, Schjelderup, Bernt Støylen, Maroni, Smemo, Smidt, Kaare Støylen, Utne og Bergan, er det mitt inntrykk at biskopene var tilbakeholdne med slike beskrivelser eller analyser. Et viktig grunnlag for å trekke en slik konklusjon for de siste drøye 50 år, er at jeg har bladd og lest meg gjennom *Årbok for Agder bispedømme*, som kom ut fra 1951 til 1997, de siste årene under navnet *Kirken her sør*. Disse bøkene inneholder årsmeldingene og ofte også andre tekster fra biskopene. Noen få ganger peker biskopene på samfunnsendringer, og uttrykker håp og bekymring når det gjelder om kirkens evne til å følge utviklingen. Kaare Støylens årsberetning i 1962 er ganske representativ i så måte:

«Det gamle bondesamfunn rystes i sine grunnvoller, pengeriklighet utover bygdene øker og folkeflytningen til byer og industristrøk vokser stadig. Det avgjørende spørsmål er om kirken og det kristelige arbeid i det hele makter å følge med og legge til rette arbeidsmuligheter for et effektivt kristelig arbeid under de nye forhold» (Støylen 1963:9).

Ellers har årsmeldingene ved siden av kirkestatistikk gjerne noen allmenne refleksjoner om samspillet mellom kirken og de frivillige organisasjonene. Disse er som regel av nokså overflattisk og ofte harmoniserende art. Det er den samlende biskop som taler, ikke den skarpe analytiker – naturlig nok.

Flere av biskopene har imidlertid vært genuint interessert i landsdelens historie. Det mest omfattende uttrykk for dette stammer rett nok fra en biskop emeritus. Til 300-årsjubileet i 1984 for Christianssand stift, senere Agder

bispedømme, var Kaare Støylen – Agder biskop fra 1958 til 1973 – bedt av bispedømmerådet om å utarbeide et jubileumsskrift. Det ble en bok på nærmere 250 sider med tittelen *Vår kirke i Sør*. Boka er noe ujevn som historieskriving. Støylen har en grundig presentasjon av kirkens rolle under annen verdenskrig, delvis basert på primærkilder. Av interesse er også hans ganske detaljerte og engasjerte omtale av ordinasjonsstriden i 1923, da hans egen far, biskop Bernt Støylen, kom i konservativ miskreditt fordi han ordinerte den kontroversielle Jens Gleditsch til biskop i Nidaros (Støylen 1984: 203–213). Ellers er det mange interessante og ikke minst humorfulte bidrag til Agders kirkehistorie, men vel egentlig uten noen helhetlige ambisjoner. Kapitteloverskriften «Spredte trekk fra skiftende tider» høver for så vidt godt på boka som helhet. Mot slutten av boka våger Støylen seg fram på med noen korte karakteristikker av folkelynn og kristenliv:

«Holder vi oss innenfor bispedømmets grenser, vil en fra Valle i Setesdal ordlegge seg annerledes enn en fra Høyvåg. Setesdølen er konsis og klar, en kunstner i å tale rakt på sak med få ord. Langs kysten har replikken gjerne dobbelt bunn, en undertone som en må lytte til for å forstå det som er meningen. En må lære seg å snakke språket, ellers kan en kjøre seg fast og fornærme folk. ... I det kristelige skal standpunktet være enkelt og klart, og det mangler i regelen ikke på frimodighet til å bekjenne. Men samtidig har måten de sier det på, noe inkluderende ved seg. De vil ikke støte noen bort. Det er rimelige folk som helst vil ta det med det gode» (Støylen 1984: 220–221).

Slik skriver biskopen med den avstand pensjonistlivet i Bergen gir, og minnes til illustrasjon av mildheten sin gamle konfirmasjonsprest Theisen, som sa i en time: «Vi må alle leve moralsk, i hvert fall så nogenlunde.» Karakteristikken den bløde kyststripe passer bedre enn det mørke fastland når en omtaler det sørlandske kristenliv, mener Støylen, men vedgår at beskrivelsen av mørke og tungsinn ikke bare skyldes bilder Kielland og Garborg har skapt, men også «miljøer hvor det avstengte og strenge preger kristenlivet» (Støylen 1984:220).

«Kirkelighet og entusiasme»

Spenningene mellom en rotfestet rituell folkekirkelighet og en langt mer individualistisk

vekkelses- og omvendelseskristendom er naturlig nok et gjennomgangstema i mange beskrivelser av det sørlandske kristenliv. Om vi fortsetter dette streiftoget i biskopers bilder av Agders religiøse liv, finner vi typisk nok et par av de mest nærgående beskrivelsene hos teologer som ble biskoper *etter* at de ytret seg om sørlandskristendommen. De to jeg tenker på, Jens Gleditsch og Ernst Baasland, har virket i hver sin ende av det 20. århundre, og har nok også teologisk en viss innbyrdes avstand – selv om Jens Gleditsch i den alminnelige kirkestrid utvilsomt ble marginalisert som liberal mer enn det var saklig dekning for. Han bidro vel for øvrig selv noen ganger til marginaliseringen med ganske barske utsagn om norsk kristenliv (Fjellbu 1929: 501–503).

Både Baasland og Gleditsch hadde sterk forankring i Agder, Baasland gjennom oppveksten i Kristiansand og Gleditsch gjennom mange presteår, først i fire år i Vanse og Farsund, langt senere som sogneprest i Arendal 1912–1917. Begge ble imidlertid biskoper andre steder, Gleditsch i Nidaros i 1923 og Baasland i Stavanger i 1997.

Jens Gleditsch publiserte flittig det meste av sitt liv, ikke minst de årene han var sogneprest i Arendal. Blant annet bidro han i en bok om norsk kristenliv i en bolk med den tidstypiske tittelen «Norsk folkekarakter og kristendoms-liv» (Holt 1915). Her skrev Gleditsch om forskjeller og spenninger mellom det han kalte kirkelighet og entusiasme i Nedenes, det gamle amtsnavnet på Aust-Agder. Det vil si, Gleditsch skiller ut fra det «egentlige» Nedenes den isolerte Setesdal og langt på vei også de vestlige områdene i amtet, Vestre Moland, Lillesand og Birkenes. Men mange av hans karakteristikker er nok relevante også for Vest-Agder, eller Lister og Mandals amt, som det het på hans tid. Gleditsch er tidlig ute med en sosiologisk forklaring som siden mange har gjentatt, delvis i opposisjon til mer utbredte idemessige og personlige forklaringer: Vekkelser skyldes sterke forkynnere, sekularisering skyldes ugudelige forfattere. Gleditsch er mer sosiologisk kreativ: Når religionen fra 1800-tallet av har hatt sterk appell i Agder, skyldes det blant annet egalitære forhold:

«Det er uaktet alle forskjeller i livsvilkår atskillig felles for befolkningen her. Forskjellen mellom kulturetatsjens er mindre enn alminnelig, og bondekulturens særegenhet er måskje mindre fremtredende enn annetsteds; dette gir religiøse bevegelser større gjennomslagskraft, de stanser ellers opp ved grensepælene mellom de forskjellige klasser» (Gleditsch 1915: 7).

Han taler atskillig mer vel om kirkeligheten enn om den pietistiske entusiasme. De gamle steinkirker i området avbilder:

«den roffestede, værfaste og konservative kirkelighet, den gammeldagse kirkereligiositet som er grunnstokken i folkets religion her. Kirkesøkningen er mange-steds så som så, men den i slektledd tilvante vedhengen ved kirken er ikke avhengig derav, den lever sitt eget liv uavhengig, eller kun delvis avhengig av prestens tale. Den er lite selvbevisst, er av få ord og lite aktiv, uten hver gang prester eller andre leppredikanter forstyrrer den med noen utidige modernismer» (Gleditsch 1915: 7).

Til disse modernismer hører «ikke så meget moderne teologi som metodisme og pietisme, kvinnepreken og frikirkelighet, norsk kirkepolitikk og liturgiske endringer» (Gleditsch 1915: 8). De gamle haugianere, med sin «nøkterne og ranke holdning» er nesten forsvunnet. I stedet kommer ulike grener av entusiastiske, følelsesorienterte nye retninger. Det er ingen tvil om hvor Gleditsch i sin kombinasjon av teologisk romslighet og kulturell konservatisme har sin sympati. Han anerkjenner gjennomslagskraften i den religiøse individualisme og appellen til følelsene, men karakteristikkene som «søtladen» og «naiv» og «godtroende» sitter løst, sammen med begreper som ufrivillig røper hans egen sosiale posisjon, som «underklasse-misunnelse». Noe resignert slår han fast at den konservative kirkelighet er på defensiven, men har tillit til at prestene nærmest i kraft av sitt embete vil stå for det varige, fordi de uansett personlig teologisk legning vil representere «den gjennom slektsledds liv tilblevne kirkelighet». Den nøkterne kirkelige holdning har en stor kraft som ikke er fullt utnyttet. Dels har prestene spilt for mye tid på herske over «en entusiasme som den aldri vil kunne beherske». Og delvis har den nøkterne, tradisjonsbevisste kirkelighet vært «uten livsmot og uten den nødvendige sikkerhet på sin egen religiøse borgerrett» (Gleditsch 1915: 12).

Ernst Baasland omtaler også lignende forskjeller og spenninger i det religiøse liv. Med

støtte i Harald Hegstads sosiologiske menighetsstudier (1996) snakker han om folkekirkeligheten og trosfellesskapet, til dels også om kirken som «tempel» for rituelle markeringer og som «synagoge» for kristen opplæring. Til *Kirken her sør 1996-97*, som foreløpig er den siste årgangen for denne årboka, skrev Baasland artikkelen «På sporet av «sørlandsk kristendom»». Artikkelen kan sees som et biprodukt av hans bok fra 1995, *Kristendom på norsk*. I disse arbeidene gir han uttrykk for et atskillig mer harmoniserende forhold mellom menighetskjerner og folkekirke enn Gleditsch gjorde åtti år før. Men det er interessant at Baasland gjør aktiv bruk av sosiologiske og sosialantropologiske innfallsvinkler når han leter etter spor av det særegne ved kristenlivet på Sørlandet. Kristendom er aldri uberørt av sin kulturelle kontekst, slår han fast. Som Gleditsch peker også Baasland på at en egalitær kultur kan gi god grunn for religiøse bevegelser:

«Konformitetspresset var slett ikke bare et resultat av den pietistiske forkynnelse. Konformitetspress og militant likhetstenkning har vært sterkere i Norge enn i andre land. En er mistenksom mot dem som fremhever noe som mer moralsk. Derfor har forkynnelsen av «nåden alene» en spesiell appell: Som benådede syndere er vi jo absolutt like» (Baasland 1997: 51).

I forlengelsen av dette hevder Baasland at to strømninger nærmest fløt sammen i det sørlandske kristenliv: Motstanden mot liberal teologi og en kulturell skepsis til vellevnet og sløseri. «Det relativt fattige Sørlandet var på vei oppover gjennom hardt arbeid, og da ble puritanismen en viktig dyd» (Baasland 1997: 51).

Også når Baasland utøver kritikk mot sin hjemlige kristendomsform, lar han seg inspirere av samfunnsforskere. Han peker på at kultursynet og adiaforavurderingen i sørlandspietismen hadde en meget uheldig effekt: «Det ser vi best om vi trekker inn det sosialantropologen Marianne Gullestad kaller tilbaketreknings- og utilgjengelighetsmarkeringer». Det betyr at man i et likhetsorientert samfunn som det norske reiser symbolske gjerdene overfor dem som har en annen livsstil. Også kristne miljøer trekker seg tilbake og gjør seg utilgjengelige på denne måten. De usynlige gjerdene kan ikke brytes ned ved evangelisering, men kun ved at

selve gjerdene «brytes noe ned», som det heter hos Baasland (1997: 54).

En viss ambivalens

Gjerdene skal «brytes noe ned», skriver Baasland, og kommer derfor kanskje utilsiktet til å gi uttrykk for en viss ambivalens som vi også kan finne igjen hos Olav Skjevesland når han skriver om sørlandskristendommen. Som jeg har vært inne på innledningsvis, må en biskop balansere mange hensyn og interesser, og kan vel derfor (som andre politikere) komme til å tilpasse sine uttalelser til konteksten, med inkonsistens over tid som resultat. Jeg tror imidlertid ambivalensen her går langt dypere enn at vi kan avskrive den som opportuniste. Biskop Skjevesland har dessuten ved flere anledninger gjort det motsatte av å snakke sitt publikum etter munnen, han har snarere utfordret tilhørergrupper. Vi har å gjøre med en saklig relevant ambivalens. Biskopene på Agder – både Skjevesland og mange av hans forgjengere – ser at de aktive i Den norske kirke ikke minst på Agder for en stor del har teologisk konservative synspunkter. De konservative er de mest trofaste, de mest dedikerte til kirken. Samtidig ser også disse biskopene at nidkjærheten til de trofaste noen ganger skyver de ikke fullt så trofaste ut av de lokale menighetsmiljøene. Dette er en utfordring til verbal balansekunst. Skal man komme de marginaliserte i møte, og risikere å skyve de trofaste over i frikirkene eller i frikirkelignende bedehussamlinger? Eller skal man unnlate å si fra, for å holde på de trofaste, også når man selv synes de slåss for vanetenkning mer enn for nødvendige teologiske posisjoner?

I 2002 inviterte vårt fagmiljø på Høgskolen i Agder Olav Skjevesland til å bidra på en konferanse og deretter til en bok. Hans artikkel «Et riss av Sørlandets religiøse liv i dag – og noen tanker om mulige utviklingsmønstre» står i boka *Bløde konsonanter – hard religion? Endringer i Sørlandets religiøse liv på 1900-tallet* (2002). Skjeveslands artikkel gir et interessant oversyn over eldre og nyere trekk i Agders kristenliv, og røper blant annet at biskopen er en informert leser av nyere religionssociologi. Han omtaler en tradisjon som stadig lever, særlig blant de

eldre, preget av hjertevarm evangelisk holdning, misjonsinteresse, bibelkjerlighet. Israelsiver og offervilje. «Det aller meste av det som her lever, verdsetter jeg høyt,» skriver han, men legger inn en liten parentes om at iveren for Israel noen ganger mangler «nødvendig skjønnsomhet». Ellers peker han på veksten i en mer folkekirkelig aktivitet fra 1970-tallet, med sosial basis i «det akademisk utdannede mellomsjikt forankret i undervisning, helse- og sosialarbeid». Og han peker på framveksten av karismatiske vekkelse i ulike forgreninger (Skjevesland 2002: 17).

I denne artikkelen tar Skjevesland et kraftig oppgjør med de medier som fremdeles gjør sensasjoner ut av at det kan danses i kirken. Med klar adresse ikke minst til regionavisen Fædrelandsvennen spør han «om de som har gjort sport av å besvære seg over et trangvik'sk og smalsporet sørland sitter fast i en type, regresjon? De kommer tilsynelatende ikke løs av sine hang-ups,» mener han, og uttaler seg ganske barskt om pressefolk, akademikere og intellektuelle som kommer med «utgytelser» om sørlandsk religiøsitet som knapt er analyser, «men snarere aggressive utbrudd fra personer som er trygt forankret i eget retthaveri» (2002: 18). Vi er ikke der lenger nå, sier han videre:

«For nå har jeg sett bestemor i benken på bedehuset diskret hente frem lommeørkleet fra sin sorte veske for å knuse en gledeståre over barnebarnet som i stram trikot danser en lovsangdans til playback-toner som første programpost etter bevertningen» (2002:19).

Den unge generasjon i menighetsarbeid og organisasjoner har ifølge Skjevesland lite interesse for tradisjonelle kirkepolitiske merkelapper som pietist eller antipietist, og konservativ eller liberal. De unge i organisasjonene synes heller ikke å være særlig opptatt av å markere revir og føre videre gamle grensesettinger:

«Det som styrer dagens unge ledergenerasjon er en nyenkel, bibelbasert og evangelisk innsiktet funksjonalisme: Hva er strategisk best for å nå dagens unge? ... De lever ikke i regresjonen, men offensivt og fremadrettet. ... Endringsdynamikken er merkbar, og rundt formulert dreier det seg om endring i livsstil og kulturelle koder, om mangfold i arbeidsformer og uttrykk, hvor det emosjonelle får en markant vekt i forhold til det kognitive. Mange vil snarere ha følelsenes kick enn tankens credo» (2002: 20).

Disse betraktningene har Skjevesland senere fått en viss forskningsmessig støtte for i prosjektet «Gud på Sørlandet», som i flere delundersøkelser sporer endringer i Sørlandets religiøse liv. Helje Sødal (2005) har undersøkt endringer i tre kristne ungdomsmiljøer i Kristiansand gjennom de siste tjue år, og kommer til lignende konklusjoner: Dagens unge aktive kristne er mindre interessert i teologi og konfessjon enn før, og mer orientert mot fellesskap og åndelige opplevelser. Samme konklusjon kommer Irene Trysnes (2005) til i sitt feltarbeid fra fire kristne sommerstevner for ungdom, stevner holdt på Sørlandet.

Ut fra sin tilstandrapport ber Skjevesland de som besværer seg over Sørlandets religiøse fortid – eller deres personlige karikatur av den – om klokkelig å holde opp med det. Gjennom gjentatte dementier av gårdsdagen, holdes nemlig de kristelige sørlandsmyter varme, sier han. Samtidig nevner han – relativt kortfattet – at noen virkelig fikk sjelesørgeriske problemer:

«For noen ble vitterlig «svidd» av høy religiøs temperatur på bedehus og i teltaksjoner i unge år. Noen ble utvilsomt utsatt for uviselig forkynnelse og altfor stramme konformitetskrav. Det er det bare å erkjenne og beklage» (2002: 18).

Neste fase i denne beretningen begynte da det høsten 2005 kom tre bøker fra det nevnte forskningsprosjektet «Gud på Sørlandet». Titlene var *Moderne prester* av Paul Leer-Salvesen, *Mykere kristendom? Sørlandsreligion i endring*, redigert av Pål Repstad og Jan-Olav Henriksen og *Tro i Sør. Sosiologiske og teologiske blikk på sørlandsk religion*, skrevet i fellesskap av de samme to sistnevnte. Til boklanseringen på Høgskolen i Agder var blant annet biskop Skjevesland invitert for å gi en omtale. Hans innlegg ble trykt i Fædrelandsvennen et par dager etter (Skjevesland 2005). Her nyttet han høvet til å gå ganske kritisk til verks mot en av bøkene, *Tro i Sør*. Artikkelsamlingen *Mykere kristendom?* slapp lettere fra det. Boka «dokumenterer gjennom flere studier en sørlandsreligion i endring. Religionen i sør er blitt friere, ledigere, mer mangfoldig. Og det samsvarer med mine erfaringer i terrenget,» sa Skjevesland.

Tro i Sør refererer en del kvantitative spørreundersøkelser om religion, men har som empirisk hovedgrunnlag 26 kvalitative livsløpsintervjuer med vestegder, med særlig vekt på livssyn og eventuell kontakt med organisert religiøs liv.² Flertallet av de 26 var plukket ut blant svarerne på en kvantitativ spørreundersøkelse, for å sikre bredde i utvalget. Blant dem var det noen som hadde vokst opp i strenge kristne miljøer og til dels reagert ganske negativt på sin kristne oppvekst. Andre, som har sett på sørlandskristendommen mer utenfra, forbinder den mye med moralsk strenghet, atskillig mindre med frigjøring og nåde. Mange av de med en aktiv kristen tilknytning forstår synd i moralske kategorier. En av de yngste i materialet sier det er fordi Gud er «sablare streng» at Jesus døde for oss. Hun tror på «absolutt alt», men har begynt å drikke alkohol med venner i helgene, og kan derfor ikke lenger kalle seg en kristen, mener hun (Henriksen og Repstad 2005: 39).

«De to bøkene peker hver sin vei,» hevdet Skjevesland da han omtalte dem. *Mykere kristendom?* bekrefter at en åpnere religiøsitet har inntatt Sørlandet, mente han, mens *Tro i Sør* fikk hard kritikk, som Vårt Land og andre medier forutsigbart plukket opp. Boka «graver i gamle traumer og utdatert moralisme,» skrev han, og fortsatte:

«Boka *Tro i Sør* faller inn i en lei tradisjon jeg kaller den sørlandske selvplaging når det gjelder landsdelens religiøse fortid. ... Landsdelen er sjelegransket nok!» (Skjevesland 2005)

Også her er det hos biskopen referanser til at det faktisk er noen som har blitt møtt med uforstandig nidkjærhet:

«Det er ingen tvil om at flere generasjoner har slitt under slike hjemmesnekrede tilleggskrav. Alt for mange har gjennom dette opplevd at deres vei til evangeliet ble blokkert.»

Men hovedbudskapet i denne runden – forsterket, men ikke forvrengt av mediene – ble at biskopen var inderlig lei av kritikken av sørlandskrietismen. Vi som skrev *Tro i Sør*, følte nok at skytset rammet budbringerne. Det var faktisk i

det ganske brede intervjumaterialet mange som først og fremst forbandt sørlandsk kristenliv med moralisme. Hos noen var det kanskje ganske overflatiske annenhånds bemerkninger, men hos andre var det dype og vonde egne erfaringer som ble formidlet.

En del av disse fortellingene minte meg sterkt om intervjuer jeg foretok over tjue år tidligere, da jeg skrev boka *Fra ilden til asken. En studie i religiøs passivisering* (1984). Der intervjuet jeg ca. tjue mennesker, mange av dem fra Sørlandet, mennesker som hadde vært aktive i organisert kristenliv, men som ikke var det lenger. Jeg var interessert i hvorfor de etter egen mening hadde trukket seg ut. Jeg fant to hovedkategorier blant informantene. Noen sluttet å være med i kristent ungdomsarbeid når de ble for gamle til det. De hadde mange gode minner fra disse ungdomsmiljøene, men kjente ikke noe tildriv til fortsatt deltakelse når livssituasjonen endret seg, ofte i forbindelse med flytting. For den andre kategorien gjorde tilbaketrekningen mer vondt. Det var mennesker som hadde problemer med strenge livsstilskrav i pietistiske miljøer, delvis også med forventninger om religiøse prestasjoner av typen offentlige vitnesbyrd. Dynamikken var ofte slik at man kjente seg som tilkortkommer i forhold til disse kravene, og i noen tilfeller ble man også skeptisk til kravene. Så trakk man seg heller ut av miljøet. Livsstil betydde mye mer enn dogmatiske problemer som grunn til å gå i passivitet.

De eldste blant mine informanter i *Fra ilden til asken* fortalte om hendelser helt tilbake til 1950- og 1960-tallet, de yngste hadde sin referanseramme tidlig på 1980-tallet. Blant de eldste var det historier om hvordan musikkstil, kino, smykker, sminke og idrett ble anstøtsteiner. I dag er innholdet i livsstilsdiskusjonen flyttet. Det handler nok mer om samboerskap, sex før ekteskapet og homofili nå. Men dynamikken tror jeg har mange likhetstrekk med den jeg fant i 1984.

Inntrykket fra livsløpsintervjuene både tidlig på 1980-tallet og et par tiår senere er dessuten at for de som virkelig har hatt sterke negative personlige erfaringer med kristne miljøer, sitter erfaringene dypt og lenge i kropp og sinn. Man kan med stor rett si at en del av de dystre bildene som tegnes i disse studiene, ikke er

representative for flertallet av kristne miljøer i dagens situasjon. Men det er et dårlig utgangspunkt for dialog med de som kjenner seg rammet. For mange av dem danner gamle erfaringer et slags mørkt filter som preger deres opplevelse også av dagens kirke- og kristenliv – og på avstand holdes det mørke filteret noen ganger ved like av liberale, religionskritiske massemedias tabloide beretninger om sørlandsreligionen. Men ikke bare av dem. Noen ganger lever sørlandskristendommen opp til sin egen karikatur også i dag. Det er lett i dag å ta avstand fra forbudet mot kino og sminke på 1950-tallet. Det er ikke fullt så lett å gå inn i selvkritikk når det gjelder negative holdninger til homofilt samboerskap og andre kirkelige holdninger som av mange i dag – også kristne – kjennes like meningsløse som forbudet mot å gå på kafe for en eller to generasjoner siden.

Derfor er det svært positivt at Olav Skjevesland i et intervju for en tid siden ikke fokuserer på kritikk av pietismekritikerne, men på hvordan en skal nærme seg den vanskelige oppgaven det er å møte sårbare mennesker med dårlige erfaringer. I et større intervju i Fædrelandsvennen 20. november 2006 i forbindelse med at han er blitt bispemøtets preses, kommer han på ny inn på denne problematikken. Han vil vie arbeidskraft til:

«de mange som av ulike grunner føler seg utstøtt fra kirker og bedehus. Jeg har hørt så mange såre historier med utallige varianter der mennesker i uvettighet er støtt bort. Derfor ønsker jeg å arbeide med et kirkelig «kom hjem-program», der disse menneskene igjen kan møtes. Det er dette jeg mest ønsker å bruke tid og krefter på.»

For egen del vil jeg legge til at det kirkelige målet med et slikt program ikke må være å få de sårbare til nødvendigvis å tilpasse seg dagens menighetsliv i ett og alt. Å betrakte såre erfaringer fra kristen oppvekst i for psykologiserende vendinger nærmest som spesielle traumer, kan i verste fall bli en ny og subtil form for maktspråk, der man ikke forholder seg til det saklige innholdet i kritikken. For nå å bruke to allerede nevnte metaforer i kirkesosiologien som kanskje er diskutabile for nytestamentlige skriftlærde: Veien videre for Den norske kirke er å få både «tempelkristne» ritualbrukere og

«synagogekristne» i menighetskjernen til å leve i mer fredelig sameksistens – begge veier. Nedvurderes «synagogen», vil tradisjonsformidlingen lide. Forkjetres «templet», ligger sekten like rundt hjørnet. I Agder har talspersonene for den aktive menighetskerne hatt et internkirkelig hegemoni i over hundre år, noen ganger med bitre farvel og bitter utenfrakritikk som resultat. Kritikken har noen ganger vært urettferdig og handler om kirken slik den ble opplevd i går og forgårs. Men den lar seg ikke redusere til forslitt mediekritikk og gamle munnhell, noen ganger ligger det atskillig sterkere erfaringer bak. Men ved å gå videre inn i den diskusjonen, sprenger jeg rammen for den sosiologiske beskrivelse og blir eksplisitt kirkelig aktør. Så det temaet kan biskopen og sosiologen kanskje heller i første omgang følge opp i en rolig muntlig dialog. Intervjuet med biskopen i Fædrelandsvennen i november 2006 er et meget godt utgangspunkt. Da burde vi også samtale om hvorfor det i Agder av alle steder er en viss språkfattigdom i talen om Jesus, slik Jan-Olav Henriksen og jeg konkluderte i *Tro i Sør*. Her ligger det en stor utfordring til forkynnere om å tegne Jesus Kristus slik at en gjør bruk av hele rikdommen i den kirkelige tradisjon, og samtidig styrer unna de ferdige formlene som ikke overhodet knytter seg til menneskers erfaringsverden. Men det er en annen artikkel.

Litteratur

- Bøe, Gunvald (utgiver) 1965. *Biskop Johan Christian Heuch. Visitasberetninger 1989-1902*, Gjøvik 1965.
- Baasland, Ernst 1995. *Kristendom på norsk*, Luther forlag, Oslo.
- Baasland, Ernst 1997. På sporet av «sørlandsk kristendom.» *Kirken her sør 1996-1997*, Agder bispedømmeråd, Kristiansand, s. 47-57.
- Fjellbu, Arne 1929. Gleditsch, Jens Gran, *Norsk biografisk leksikon*, Aschehoug, s. 501-503.
- Gleditsch, Jens 1915. *Kirkelighet og entusiasme i Nedenes*, i Holt, Boye (red.): *Norges folk og Norges kirke*, Steen'ske bogtrykkeri og forlag, Kristiania, s. 6-13.
- Hegstad, Harald 1996. *Folkekirke og trosfelleskap*. KIFO Perspektiv. Tapir forlag, Trondheim.
- Henriksen, Jan-Olav og Pål Repstad (red.): *Tro i Sør. Sosiologiske og teologiske blikk på sørlandsk religion*, Fagbokforlaget, Bergen.
- Holt, Boye 1915. *Norges folk og Norges kirke*, Steen'ske bogtrykkeri og forlag, Kristiania.
- Leer-Salvesen, Paul 2005. *Moderne prester*, Verbum forlag, Oslo.

- Repstad, Pål 1984. *Fra ilden til asken. En studie i religiøs passivisering*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Repstad, Pål og Jan-Olav Henriksen (red.) 2005. *Mykere kristendom? Sørlandsreligion i endring*, Fagbokforlaget, Bergen.
- Seland, Bjørg 2006. *Religion på det frie marked. Folkelig pietisme og bedehuskultur*, Høyskoleforlaget, Kristiansand. Bearbejdet utgave av Seland 2001, doktoravhandling med samme tittel.
- Skjevesland, Olav 2002. Et riss av Sørlandets religiøse liv i dag – og noen tanker om mulige utviklingsmønstre, i Bjorvand, Agnes-Margrethe og Pål Repstad (red.): *Bløde konsonanter – hard religion? Endringer i Sørlandets religiøse liv på 1900-tallet*, Kommunion forlag, Askim, s. 14–26.
- Skjevesland, Olav 2005. Tro i sør – mykere enn før? *Fædrelandsvennen* 24. oktober 2005.
- Slettan, Bjørn 1992. «O, at jeg kunde min Jesum prise...» *Folkelig religiøsitet og vekkeseliv på Agder på 1800-tallet*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Støylen, Kaare 1963. Agder bispedømme 1962. Biskop dr. theol. Kaare Støylens årsberetning. *Årbok for Agder bispedømme 1963*, Kristiansand, s. 9-21.
- Støylen, Kaare 1984. *Vår kirke i Sør. Christianssand Stift Agder bispedømme 1684-1984*, Agder bispedømmeråd, Kristiansand.
- Sødal, Helje K. 2005. Forandring fryder? Endringer i tre kristne ungdomsgrupper i Kristiansand 1984-2004, i Repstad, Pål og Jan-Olav Henriksen (red.): *Mykere kristendom? Sørlandsreligion i endring*, Fagbokforlaget, Bergen, s. 66-90.
- Trysnes, Irene 2005. Å campe med Gud. Kristne sommerstevner på Sørlandet, i Repstad, Pål og Jan-Olav Henriksen (red.): *Mykere kristendom? Sørlandsreligion i endring*, Fagbokforlaget, Bergen, s. 91-105.
- Tøff fremtid. Intervju med Olav Skjevesland, *Fædrelandsvennen* 20. november 2006.

Noter

- 1 Dette og andre eldre sitater i artikkelen har jeg gitt en mild språklig modernisering.
- 2 En detaljert redegjørelse for datainnsamling og formelle ansvarsforhold står i bokas forord og i kapitlet «Materiale og metoder».

Sammendrag

I denne artikkelen gir forfatteren noen eksempler på hvordan biskoper har omtalt særtrekk i kristenlivet i det som i dag er Agder og Telemark bispedømme. Han omtaler bidrag fra J. C. Heuch, Jens Gleditsch, Ernst Baasland og Kaare Støylen. Et poeng er at det er mange hensyn å ta for en biskop, slik at de mer skarpskårne analyser snarere er å finne hos biskoper i andre bispedømmer. Størstedelen av artikkelen er imidlertid viet nåværende biskop Olav Skjeveslands beskrivelser av sitt bispedømme. Han kombinerer en moderat konservativ kirkelighet med en sosiologisk nysgjerrighet, og resultatet blir en ambivalens i holdningen til tradisjonell sørlandspietisme: En viss kritikk av sider ved denne tradisjonens strenghet, men kombinert med en ganske sterk kritikk av andres pietismekritikk. Forfatteren selv tar til orde for en dialog med sikte på fredelig sameksistens mellom «tempelkristne» og «synagokekristne».

Pål Repstad: Professor i religionssosiologi
 Adresse: Høgskolen i Agder, Serviceboks 422, 4604 Kristiansand